

Mehmet Celâl'in Manzum Tarihleri ve İstanbul'un Fethine Dair¹ Poetic History Works Written by Mehmet Celal and the Conquest of Istanbul

İsmail AVCI*

Öz

Kaynaklarda “ara nesil şairi” olarak anılan Mehmet Celâl, yaşadığı dönemin tanınmış simalarından biridir. Mehmet Celâl'in şiir, hikâye, roman, makale ve tenkit gibi türlerde birçok eseri vardır. Bunlar içinde 1891-1895 yılları arasında, bir seri hâlinde yazdığı manzum tarihleri önemli bir yere sahiptir. Muallim Nâci'nin etkisiyle yazdığı ortalama 150-300 beyitlik bu kısa mesnevilerde Osmanlı tarihini ve padişahlarını anlatan şair şu isimlere yer vermiştir: Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murat, I. Bayezit, Çelebi Mehmet, II. Murat, Fatih, II. Bayezit, Yavuz, Kanuni, II. Selim ve III. Mehmet. Şairin bu 12 eser haricinde bir iki eksik dışında II. Abdülhamit'e kadar geçen Osmanlı padişahlarını anlattığı *Selâtin-i Âl-i Osmân* ve *Merhûm Muallim Nâci'nin Selimiyye'sini Terbi* başlıklı şiirleri ile II. Abdülhamit, 1897 Türk-Yunan Savaşı ve Gazi Osman Paşa hakkında yazılmış eserleri varsa da ilk 12 şiir kapsam ve bütünlük olarak diğerlerinden biraz daha farklıdır. Bu çalışmada şairin sözü edilen bu manzum tarihleri konu edilecek ve ardından bir örnek olarak *Fâtih Sultân Mehmed-i Sâni Yâhûd İstanbul Fethi* adlı şiiri üzerinde durulacaktır.

Anahtar sözcükler: Mehmet Celâl, manzum tarih, Fatih Sultan Mehmet, İstanbul.

Abstract

Noted as “a poet between two generations” in references, Mehmet Celal was a notable figure during the period he lived. Mehmet Celal wrote various works of literature such as poems, stories, novels, articles, and reviews. Amongst these works, poetic history written by the author as serials between 1891 and 1895 had a significant place. Influenced by Muallim Naci, Mehmet Celal mentioned about the Ottoman history and sultans in these brief mathnawis composed between 150 and 300 couplets. The following Ottoman sultans were mentioned: Osman Gazi, Orhan Gazi, Murat I, Bayezit I, Mehmet I Çelebi, Murat II, Mehmet the Conqueror, Bayezit II, Selim I, Suleiman the Magnificent, Selim II and Mehmet III. Although the poet wrote several other poems such as *Selâtin-i Âl-i Osmân* and *Merhûm Muallim Nâci'nin Selimiyye'sini Terbi*, in which he mentioned about the Ottoman sultans until Abdulhamit II except the fact that one or two sultans were not mentioned, and other works about Sultan Abdulhamit II, 1897 Greco-Turkish War, and Gazi Osman Pasha, the first 12 poems mentioned above were somehow different from the later works in terms of their scope and coherence. In this work, the abovementioned poetic history works written by

¹ Bu çalışma 11-12 Aralık 2014 tarihleri arasında Ankara'da yapılan ‘Türk Edebiyatında Manzum Tarihler Sempozyumu’nda sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş ve güncellenmiş hâlidir.

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: ismailavci@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9282-1468

Mehmet Celal will be introduced and then his poem titled as *Fâtiḥ Sultân Mehmed-i Sâni Yâhûd İstanbul Fethi* will be provided as an example for review.

Keywords: Mehmet Celal, poetic history, Mehmet the Conqueror, Istanbul.

Giriş

“Tarih manzumesi” ya da “manzum tarih” ifadeleri çoğunlukla birbirinin yerine kullanılabilir. Ancak bu kavramlar arasında bir anlam farkının olduğu, aslında bu iki kavramın literatürde tam olarak aynı metinleri karşılamadığı görülmektedir.

“Tarih manzumesi” denildiğinde klasik Türk edebiyatı sahasında şairlerin divanlarında genellikle kasidelerden sonra gelen şiirler anlaşılmaktadır. Ebcet hesabına göre devlet büyüklerinin doğum, ölüm, düğün tarihleri, devrin öne çıkan bazı olayları ve çeşitli imar faaliyetleri gibi toplumda önemli görülen herhangi bir konuyla ilgili düşürülmüş tarihleri içeren bu manzumeler için, kıta nazım şekliyle çokça yazılmış olmalarından ötürü “tarih kıtası” tabiri de yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu tür şiirlerde tahkiyevi bir anlatımın olmadığı görülür. Örneğin bir cami için düşürülen tarihe baktığımızda, burada caminin yapılmasına ne zaman karar verildiği, yer seçiminin nasıl yapıldığı, yapımına ne zaman başlandığı, malzemelerin nasıl ve nereden getirildiği, inşaatta kaç kişinin çalıştığı, yapılırken ne tür hadiselerin yaşandığı gibi hususlardan genellikle söz edilmez. Bunun yerine bu camiye yaptıran kişinin ne kadar iyi, ne kadar cömert bir insan olduğu, caminin güzelliği ve benzerinin olmaması gibi konulardan bahsedilir. Bir anlamda bu beyitler asıl söylenmek istenen tarih mısrası/beyti için birer hazırlıktır. Kaynakların verdiği bilgilere göre Türk edebiyatına ilk olarak kelime ve terkipler şeklinde girip sonraları mısra ve beyit seviyesinde şiirler içinde yer bulan, ilk örnekleri 15. asırda Fatih'in İstanbul'u fethiyle görülmeye başlanan ve sonraki asırlarda gelişip olgunlaşan bu geleneğin bizdeki en büyük temsilcisi 2000'i aşan tarih manzumesiyle Seyyid Osman Surûrî (1165/1752-1229/1814) olmuştur (Yakıt, 2003, s. 138-9; Elbir vd., 2012, s. 297-8). İlerleyen asırlarda şairler tarih düşürme geleneğine çokça rağbet etmişler ve divanlarda bu tür şiirlerde gözle görülür bir artış olmuştur.

“Manzum tarih” veya “tarihî manzume” tabirlerinin ise daha çok herhangi tarihî bir olayı veya dönemi manzum olarak anlatan, hikâye eden eserler için kullanıldığı görülmektedir. Tarihî vakalar her ne kadar çoğunlukla mensur olarak kaleme alınıyorsa da Doğu geleneğinin nazma düşkünlüğü, tarihte meydana gelen birçok hadisenin manzum olarak da ifadesi sonucunu doğurmuştur. Bu tür eserler literatürde “fetihname”, “gazaname” veya “gazavatname”, “zafername”, “sefername” şeklinde anıldığı gibi “Selimname” ve “Süleymanname” gibi fethi gerçekleştiren hükümdar adıyla da anılmaktadırlar. Hasan Aksoy, *İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı “Fetihnâme” maddesinde, edebiyat tarihiyle ilgili kitaplarda fetihnamelerin ayrı bir tür olarak seferin başından sonuna kadar geçen hadiseleri, bir yerin, kalenin ele geçirilmesini veya bir savaşın kazanılmasını konu edinen eserler şeklinde ele alındığını söylemekte ve fetihnameleri yukarıda adları verilen eserlerden çoğu zaman hem konu hem de üslup olarak ayırt etmenin mümkün olmadığını vurgulamaktadır (Aksoy, 1995, s. 471). Agâh Sırrı Levend, Türk edebiyatı içinde yer alan bu eserlerin tarih kitaplarının temas etmeyip noksan bıraktığı bazı noktaları aydınlatması yönüyle kıymetli olduğunu söyler: “*Türk edebiyatında gaza-name, fetih-name veya zafer-name adını taşıyan edebî metinler, kroniklerle birlikte, Osmanlı tarihinin bazı kere eksik bıraktığı noktaları tamamlayan önemli belgelerdir.*” (Levend, 2000, s. 1).

Bu çalışmada üzerinde durulan Mehmet Celâl'e ait şiirleri ikinci grupta ele almak, bu değerlendirmeler ışığında daha doğru olacaktır. Zira ileride ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı üzere Mehmet Celâl, Osmanlı padişahlarını öne çıkmış vasıflarıyla anlatarak bütünlüklü bir “manzum Osmanlı tarihi” (Mehmet Celâl, 1309a, s. 2) yazma niyetini açıkça ifade etmektedir.

Mehmet Celâl'in Hayatı ve Eserleri

Hayatı

Mehmet Celâl hakkında şimdye kadar yapılmış en kapsamlı çalışma M. Fatih Andı'nın *Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl (Hayatı-Görüşleri-Şiirleri)* başlıklı çalışmasıdır. Müellifin hayatına ve eserlerine dair bilgiler verilirken söz konusu bu çalışmadan faydalanılmıştır (Andı 1995).

Mehmet Celâl, 1867 yılında İstanbul'da doğmuştur. Müellif aslen Buharalı bir aileye mensuptur. Büyük dedesi Osman Efendi, dedesi ise Binbaşı Mehmet Efendi'dir. Mehmet Efendi, Kırım Savaşı'nda büyük yararlıklar göstermiş ve bu savaşta şehit düşmüştür. Babası, Jandarma Dairesi reisi 1839 doğumlu Ferik İsmail Hakkı Paşa'dır. Babası, Mekteb-i Harbiye'yi bitirdikten sonra askeriyede görev almış ve devletin değişik yerlerinde çalışmış, Karadağ Muharebesi'ne ve 1293 Rus Harbi'ne katılmıştır. 1879'da Jandarma Dairesi şube müdürlüğüne ve ardından "Ferik" rütbesiyle bu dairenin reisliğine getirilmiştir. İsmail Hakkı Paşa, Karadağ Muharebesi'nde gösterdiği başarıları nedeniyle Sultan Abdülaziz'in iradesiyle yâver-i harbliğe seçilmiş ve padişahın maiyetinde Avrupa'ya gitmiştir.

Mehmet Celâl eğitimini değişik okullarda sürdürmüş ancak babasının mesleği gereği sürekli yer değiştirmesi ve karakterindeki kararsızlık ve sabırsızlıktan dolayı düzenli bir eğitim alamamıştır. Ancak özel hocalardan ders almış, ayrıca babasından riyaziyyat, Farsça ve edebiyat tahsil etmiştir. Mehmet Celâl'in çocukluk yılları İsmail Hakkı Paşa'nın memur olması hasebiyle Şam, Beyrut, Sofya, Erzincan, Erzurum, Antakya, Halep ve Adana'da geçmiştir. Onun şiire yönelmesi de bu yıllarda olmuştur.

Mehmet Celâl 15 yaşında babasının reisi olduğu Jandarma Dairesi Tahrirat Kalemi'nde kâtip olmuş ve burada sonradan mümeyyizliğe yükselmiştir. Bu yıllarda aynı zamanda musiki dersleri de almıştır ve sonraki dönemlerde yazdığı musikiye dair makalelerin ve şiirlerin temeli bu derslere dayanmaktadır.

Mehmet Celâl ilk şiirlerini *Tercüman-ı Hakikat*'te neşretmiştir. Buradaki ilk şiiri Muallim Naci'nin bir gazeline yazdığı naziredir. Bunu Naci'ye yazdığı diğer nazireleri ile başka şiirleri takip etmiştir.

Mehmet Celâl gençliğinde Büyükkada'da bir Rum kızı olan Anna'ya âşık olmuş, bu aşk onun tüm hayatını etkilemiş ve sonraları beş kez evlenmesine rağmen Anna'yı hiç unutamamıştır. Bu aşk onu ruhen fazlasıyla etkilediği gibi kaleme aldığı şiir, hikâye ve romanlarına tesir etmiş, eserlerinde çoğunlukla Anna'ya duyduğu bu aşktan ve onun yaşadığı Büyükkada'dan söz etmesi nedeniyle ona "Ada Şairi" denmiştir.

Anna'nın başka biriyle evliliği, kendisinin ilk eşinden ayrılması, sonraki eşi Fehime Hanım'ın doğum sırasında ölmesi gibi olaylar Mehmet Celâl'i oldukça yıpratmış, içki müptelası olarak perişan bir hayat sürmesine neden olmuştur. Bu süreçte memuriyet görevini de aksatmaya başlamış, çalışmayacak duruma gelince ölümünden üç yıl evvel 1909'da emekliye sevk edilmiştir. Celâl buradan emekli olduktan sonra bir ara bazı okullarda muallimlik yapmıştır.

İçkiye fazla düşkünlüğü ve yaşadığı bohem hayatı Mehmet Celâl'i, kişiliğindeki evvelden var olan melankoliyle de birleşince cinnete benzer bir hâle sürüklemiş, sonra birkaç kez tedavi görmüş ancak tekrar eski iştret hayatına dönünce ömrünün son yıllarını perişan, derbeder bir şekilde yaşamış, hatta yaşı genç olmasına rağmen saçları bembeyaz olmuştur. Sonunda içki nedeniyle karaciğeri iflas etmiş ve 25 Ocak 1912'de ölmüştür. Cenazesi ailesinin de müntesibi olduğu Yenikapı Mevlevihanesi kabristanına defnedilmiştir.

Eserleri

Mehmet Celâl oldukça velut bir isimdir. Manzum ve mensur değişik türde verdiği eserleri şunlardır: Şiir: *Ada'da Söylediklerim* (1886), *Sultân Osmân Gâzî Yâhûd Bir Sayyâd-ı Hümâyûn-baht* (1891), *Sultân Orhân Gâzî Yâhûd Bir Kahramân* (1891), *Fâtih Sultân Mehmed-i Sâni Yâhûd İstanbul Fethi* (1891), *Yavuz Sultân Selîm-i Evvel Yâhûd Âfitâb-ı Satvet* (1891), *Kânûnî Sultân Süleymân Yâhûd Fütûhât* (1891), *Yıldırım Bâyezîd-i Evvel Yâhûd Bir Cihângîr* (1891), *Sultân Mehmed-i Sâlis Yâhûd Fâtih-i Şehîr* (1891), *Sultân Bâyezîd-i Sâni Yâhûd Elvâh-ı Zafer* (1891), *Hudâvendigâr Gâzî Yâhûd Fetihler ve Kosova Sahrâsı* (1891), *Çelebi Sultân Mehmed Yâhûd Müceddid-i Devlet* (1892), *Sultân Selîm-i Sâni Yâhûd*

Muzafferiyet (1892), *Zâde-i Şâ'ir* (1894), *Gazellerim* (1894), *Âsâr-ı Celâl* (1894), *Sürûd* (1895), *Elvâh-ı Şâ'irâne* (1895), *Şîr-i Gazâ* (1895), *Şevketlü Pâdişâhımız Gâzî Büyük Abdülhamîd Hân-ı Sâni Efendimiz Hazretleri* (1900). Müellifin bu eserlerindeki şiirlerinden önemli bir bölümü daha önce devrin süreli yayınlarında neşredilmiş olanlardır. Bir bölümü ise ilk kez bu kitaplarda yer almıştır. Bunun yanında şair, şiirlerinden bazılarını kitaplarına alırken başlıklarını değiştirmiş veya şiirlerde bazı küçük eklemeler yapmıştır.

Roman: *Venüs* (1886), *Cemîle* (1886), *Dehşet Yâhûd Üç Mezâr* (1886), *Orora* (1887), *Margerit* (1891), *Elvâh-ı Sevdâ* (1892), *Muhabbet-i Mâderâne* (1893), *Küçük Gelin* (1893), *Bir Kadının Hayâtı* (1894), *Zehrâ* (1894), *Rene* (1894), *Mükâfât* (1895), *Bî-vefâ* (1895), *Müzeyyen* (1898), *Dâmen-âlûde* (1895), *Leman* (trz), *İsyân* (trz), *Kuşdili'nde* (trz), *Nedâmet-Bir Şâ'irin Ser-nüvişti* (trz).

Uzun Hikâye: *Hâlâ Seviyor Yâhûd İftirâk* (1891), *Vicdân Azâbları Yâhûd Bilinmeyen Kıymet* (1891), *Oyun* (1892), *Mev'id-i Mülâkât* (1893), *Karlar Altında* (1893), *Olga* (1894), *Bir Pederin Sergüzeşti* (1894), *Ak Saçlar* (1895), *Samîmiyyet* (1899), *Solgun Yâdigârlar* (1899), *İskambil* (1899), *Sefîd-ser* (1899), *Piyano* (1900), *Ninni* (1900), *İsmete Ta'arruz* (1900), *Aşk-ı Ma'sûmâne* (1900), *Eski Yâre Eski Yara Yâhûd Dördüncü Mahkeme-i Kübrâ* (1906), *Zindân Kapısında* (1906).

Kısa Hikâyeler-Mensureler: *İstiğrâk Yâhûd Nesirlerim* (1886), *Elvâh-ı Ma'sûmâne ve Makâlât-ı Edebiyye* (1893, makaleler de vardır), *Âsâr-ı Celâl* (1894, şiirler de vardır), *Elvâh-ı Şâ'irâne* (1895, şiirler de vardır).

Fikrî Eserler ve Makale Kitapları: *Elvâh-ı Ma'sûmâne ve Makâlât-ı Edebiyye* (1893), *Güfte İntihâbı* (1894), *Roman Mütâla'ası* (1895), *Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhîr Yâhûd Zamânımız Osmânî Üdebâ ve Muharrirîni* (1900).

Edebiyat Bilgileri ve Kompozisyon: *Osmânî Edebiyatı Numûneleri* (1894), *Musahhah, Mükemmel ve Mufassal Gülşen-i Muharrerât Yâhûd Muharrerât-ı Resmîyye ve Tüccâriyye* (1899).

Lügat: *Sevdâ Lügatı* (1912).

Diğer Eserleri: Mehmet Celâl'in yukarıda adları zikredilen eserlerinden başka bazı kitaplarının arka kapaklarında yayımlanacağı ifade edilen eserleri de vardır. Kataloglarda ya da devrin gazete veya mecmualarının kitap ilanlarında rastlanamayan söz konusu bu eserlerin hiç yayımlanmamış ya da başka adlarla yayımlanmış olma ihtimali vardır. Adı geçen eserler şunlardır: *Manzûmelerim* (*Gazellerim* veya *Âsâr-ı Celâl* olabilir), *Nesirlerim* (*İstiğrâk Yâhûd Nesirlerim* olabilir), *Şâ'ir* (*Zâde-i Şâ'ir* olabilir), *Fıkarât-ı Muhayyele* (*Elvâh-ı Ma'sûmâne* veya *Elvâh-ı Şâ'irâne* olabilir), *Tahattur*, *Letâ'if-gûyân-ı Şu'arâ*, *Tevrîm*, *Âşiyân-ı Nigâh*, *İki Kanarya*, *Mâ'i Sümbül Yâhûd Pembe Bir Gül*, *Târîh-i Asr-ı Hazret-i Pâdişâhî* (*Şevketlü Pâdişâhımız Gâzî Büyük Abdülhamîd Hân-ı Sâni Efendimiz Hazretleri* olabilir) (Andı, 1995, s. 3-16, 28-33).

Mehmet Celâl'in Manzum Tarihleri

Mehmet Celâl, Osmanlı padişahları ve tarihi hakkında verdiği manzum eserleriyle dikkate değer bir şairdir. Onun bu tarih manzumelerinden bir kısmı konu, kapsam ve şekil itibarıyla diğerlerinden ayrılır. 1891-1895 yılları arasında nazmettiği ve aralarında çokça benzerlik olan bu şiirler şunlardır:

1. *Sultân Osmân Gâzî Yâhûd Bir Sayyâd-ı Hümâyûn-baht*: 48 sayfalık eser, "İfâde" başlıklı bir mukaddime ile (s. 2-4) 5 bölümden (s. 5-48) oluşmaktadır. 1308'de (1891) kaleme alınmıştır.

2. *Sultân Orhân Gâzî Yâhûd Bir Kahramân*: 29 sayfadır. 1 sayfalık "Mukaddime" (s. 2) ve 6 bölümden (s. 3-29) oluşmaktadır. 1308'de (1891) yazılmıştır.

3. *Fâtiht Sultân Mehmed-i Sâni Yâhûd İstanbul Fethi*: Eser aşağıda etraflıca değerlendirilmiştir.

4. *Yavuz Sultân Selîm-i Evvel Yâhûd Âfitâb-ı Satvet*: Eser 2 sayfalık "Mukaddime" (s. 2-3) ile 22 sayfalık (s. 4-24) 4 bölümden oluşmaktadır. Yazıldığı yıl 1308'dir (1891).

5. *Kânûnî Sultân Süleymân Yâhûd Fütûhât*: 1308'de (1891) basılan eser 12 sayfalık tutarında bir mukaddime (s. 2-13) ile 10 bölümden (s. 14-48) oluşmaktadır.

6. *Yıldırım Bâyezîd-i Evvel Yâhûd Bir Cihângîr*: 39 sayfadır. "Mukaddime"si (s. 2-15) diğerlerine göre daha uzundur. Asıl kısım 7 bölümdür. Yazıldığı yıl 1308'dir (1891).

7. *Sultân Mehmed-i Sâlis Yâhûd Fâtih-i Şehir*: 31 sayfadır. “Mukaddime” (s. 2) ve 8 bölümden (s. 3-31) oluşmaktadır. 1308’de (1891) yazılmıştır (Avcı 2016a).

8. *Sultân Bâyezîd-i Sâni Yâhûd Elvâh-ı Zafer*: 8 sayfalık bir “Mukaddime” (s. 2-9) ile 8 bölümden (s. 10-32) oluşan eser 1308’de (1891) yazılmıştır.

9. *Hudâvendigâr Gâzi Yâhûd Fetihler ve Kosova Sahrâsı*: 3 sayfalık bir “Mukaddime” (s. 2-4) ile 11 bölümden (s. 5-40) oluşmaktadır. 1308’de (1891) yazılmış son eserdir.

10. *Çelebi Sultân Mehmed Yâhûd Müceddid-i Devlet*: 1309’da (1892) yazılan eser 1 sayfalık “Mukaddime” (s. 2) ve 10 bölümden (s. 3-24) oluşmaktadır (Avcı, 2016b).

11. *Sultân Selîm-i Sâni Yâhûd Muzafferîyyet*: 1309’da (1892) kaleme alınmıştır. “Mukaddime” (s. 2-7) ve 7 bölümden (s. 8-24) oluşmaktadır.

12. *Şîr-i Gazâ*: Mehmet Celâl’in bu türdeki son eseridir. 1312’de (1895) kaleme alınmıştır. Diğerlerinden farklı olarak eserde padişah adı geçmez. Ancak içeriğinden Sultan II. Murat hakkında olduğu anlaşılmaktadır. Eserde mukaddime yoktur. 5 bölümden (s. 2-23) oluşmaktadır.

Her biri ortalama 150-300 beyitlik bu eserler küçük birer mesnevidir. Sayfa sayıları 23 ile 48 arasında değişen ve küçük boy (13x9) basılmış olan bu eserlerde padişahların türlü özellikleri, savaşları, zamanlarında yetişen bazı devlet adamları, Osmanlı ordusunun gösterdiği kahramanlıklar vb. hususlar konu edilmiştir. Mehmet Celâl art arda yazdığı müstakil birer kitapçık hâlindeki bu eserleri 1891-1895 yılları arasında neşretmiştir (Andı, 1995, s. 33, 112). Bu manzum tarihler herhangi bir inceleme olmaksızın metin olarak yayımlanmıştır (Arslan, 2015).

Celâl bu 12 eserde Osman Gazi’den III. Mehmet’e kadar geçen 12 padişahı konu etmiştir. Başlangıçtan III. Mehmet’e kadar 13 padişah olmasına rağmen şair, III. Murat’ı atlamış, ona dair bir eser nazmetmemiştir. Diğer taraftan 1892’de yazdığı, serinin sonundan bir önceki kitabı *Sultân Selîm-i Sâni Yâhûd Muzafferîyyet*’in sonunda IV. Mehmet’e dair bir risale yazacağını beyan etmiş (Mehmet Celâl, 1309b, s. 24) ancak böyle bir eser vücuda getirmemiş, hatta Osmanlı sultanlarını konu ettiği bu türden eserler vücuda getirmeye bir süre ara vererek serinin son eseri *Şîr-i Gazâ*’yı 3 yıl sonra, 1895’te yazmıştır. Diğer taraftan Celâl sultanlara dair manzumeleri yazarken tarihî sırayı da gözetmemiştir. Kronolojik olarak padişahların sırası ve Celâl’in manzumelerinin yazım/neşir sırası şöyledir: Osman Gazi (1), Orhan Gazi (2), Murat Hudavendigâr (9), Yıldırım Bayezit (6), I. Mehmet (10), II. Murat (12), Fatih Sultan Mehmet (3), II. Bayezit (8), Yavuz Sultan Selim (4), Kanuni Sultan Süleyman (5), II. Selim (11), III. Mehmet (7). Şair hatime olarak adlandırabilecek şekilde manzumelerin son beyitlerinde, bir sonraki eserinin hangi sultanla ilgili olacağını bildirmiştir. Örneğin Osman Gazi’ye ayırdığı ilk eserin son üç beytinde yeni eserin Orhan Gazi’yi anlatacağını şöyle ifade etmiştir:

*Geldi bu netîceden cihâna
Orhân gibi bir şeh-i yegâne
Kıldı o şeh-en-şeh-i keremkâr
Bir vak’a-i şâ’irâne ihzâr
Yer kalmadı da sahîfelerde
Yazdım anı başka bir eserde* (Mehmet Celâl, 1308a, s. 48)

Yine Orhan Gazi’den söz eden eserin sonunda ise sonraki eseri Fatih’e ayırdığını söylemiştir:

*Cenâb-ı Fâtih’iñ hürşîd-i şânı
Ser-â-pâ nûra gark itdi cihânı
Ne hâcet şimdi tatvîl-i makâle
Anuñ çün de yazıldı bir risâle* (Mehmet Celâl, 1308b, s. 29)

Ahmed Râsim, müellifin bu tür eserler yazmaya başlamasında, Muallim Nâcî’nin “Târîh-nüvîs-i Âl-i Osmân” memuriyetiyle görevlendirilmesinin etkili olduğunu söyler: “*O esnâda Celâl Osmânlı pâdişâhlarının manzûm bir târîhini yazıyordu. Zavallıya bu heves Nâcî’nin Tercümân’dan ayrılmasından sonra Târîh-nüvîs-i Âl-i Osmân me’mûriyyetiyle taltîf edilmesi üzerine gelmişti.*” (Ahmed Râsim, 1980, s.

125). M. Fatih Andı'nın da işaret ettiği (1995, s. 33-5) bu sebepten başka şair kendisi de bu serinin ilk kitabı *Sultân Osmân Gâzî Yâhûd Bir Sayyâd-ı Hümâyûn-baht*'ın "İfâde" başlıklı kısmında bu eserleri yazmasında Ahmed Midhat Efendi'nin şair Üsküdarlı Sâfi Efendi'ye ait *İslâm-ı Ömer* (Üsküdarlı Sâfi, 1308; Yıldız, 2001, s. 219-49) adlı eser için yazdığı takdir yazısının da teşvik edici bir rolünün olduğunu ifade eder. Müellif bu kısımda aynı zamanda bu eserleri kaleme alırken Muallim Nâcî'nin *İbnü'z-Zübeyr* (Muallim Nâcî, 1307) adlı eserini örnek aldığını, bunun yanında *Kırkanbar* dergisinde yayımlanan "Osmânlı Târîhinin Cihet-i Şâ'irânesi" yazı dizisini de kaynak olarak kullandığını bildirir. *Kırkanbar* dergisinde yayımlanan bu yazı dizisi derginin Rumi 1291 yılında yayımlanan 11, 14, 15, 16 ve 19. sayılarında "Târîh" üst başlığıyla yer alır. 11. sayıda "Osmânlı Târîhinin Cihet-i Şâ'irânesi" alt başlığıyla yer alan yazının "2. Fıkra"sı "Bir Sayyâd-ı Hümâyûn-baht" başlığını taşımaktadır. Bu başlık Mehmet Celâl'in bizzat ifade ettiği şekilde tarih manzumelerinden ilkinde de ad olmuştur ("Târîh...", 1291, s. 336-43):

"Mu'allim Nâcî Efendi'nin 'İbnü'z-Zübeyr' 'unvânlı neşrine himmet buyurdıkları eser-i şâ'irânesi arkadaşlarımızdan edîb-i halûk Sâfi Efendi'niñ 'İslâm-ı Ömer' 'unvânlı manzûme-i edîbânesi ta'kîb itdi. Mu'allim-i müşârü'n-ileyhiñ her eseri gibi bu risâlesiniñ de ehemmiyyeti der-kârdır. Sâfi Efendi'niñ manzûmesi için ise edîb-i hakîm Ahmed Midhat Efendi hazretleri geçengi Tercümân-ı Hakîkat nüshalarınıñ biriyle bir takdîr-nâme neşr buyurdular. Bu takdîr-nâme vekâyî'-i târîhiyyeyi nazar-firîb-i elvân ile nazmen kârî'ine 'arz itmek isteyen bir kısım 'Osmânlı erbâb-ı şebâbı için büyük bir teşvik oldu. Hattâ üç dört gün içinde yazılan şu manzûme de o teşvikiñ mahsûlüdür. (...) İntihâb eyledigim me'haz hakîm-i müşârü'n-ileyhiñ Kırkanbar 'unvânlı mecmû'asının sahayif-i şâ'irânesini tezyîn iden 'Osmânlı Târîhiniñ Kısım-ı Şâ'irânesi' ser-levhalı vekâyî'-i târîhiyye ve kitâbımıñ ser-levhası o vekâyî' içindeki fıkârâtdan biriniñ 'unvânı bulunan 'Bir Sayyâd-ı Hümâyûn-baht'dır." (Mehmet Celâl, 1308a, s. 2-3).

Mehmet Celâl, *Fâtih Sultân Mehmed-i Sâni Yâhûd İstanbul Fethi* adlı eserinde ise kendisini şevke getiren bu tarih manzumelerinin her birini beş altı günde yazdığını, yaptığı işin Osmanlı sultanlarının her birine ait bir vakayı tasvir etmekten ibaret olduğunu ve bunları ileride biraz daha genişletmeyi arzuladığını dile getirir:

"Fakat şimdilik ittihâz eyledigim meslek selâtîn ü meşâhir-i 'Osmâniyyemiziñ her birine 'â'id bir vak'ayı tasvîr itmekden 'ibâret olduğundan ve ileride bunlarıñ biraz daha tevsî'i ehass-ı âmâlden bulunduğundan... (...) Bir de hüsn-i teveccühlerine i'timâd eyledigim ba'zı rüfekâ-yı kirâmıñ tasdik idecekleri ve sür'atle yek-dîgerini ta'kîb eylediklerinden anlaşılacağı üzere selâtîn-i 'izâmıñ vakâyî'-i kahramânânelerini musavver olması hasebiyle kalbimi büyük bir şevk ve garâm ile ihtizâza getiren bir hiss-i takdîse teba'iyet iderek -mücerreden ve şevk ve garâm ve o hiss-i takdîsiñ emrine ittibâ'en- her birini beş altı günde yazdığım bu manzûmeleri okuyan..." (Mehmet Celâl, 1308c, s. 2-4).

M. Fatih Andı, Mehmet Celâl'in bu şiirleri seri bir şekilde birkaç günde yazıverdiğini Faik Reşad'ın da doğruladığını nakleder: "*Selâtîn-i 'izâm-ı Osmâniyyeden bazılarınıñ terâcim-i ahvâl ve tasvîr-i vekâyî'ine dâ'ir neşr etmiş olduğu manzûmeleri ki her biri üçer beşer yüz beyitli bir mesnevidir birer ikişer gicede yazmışdır.*" [Andı, 1995, s. 34; F(âik) R(eşad), 1328, s. 290].

Ancak Mehmet Celâl, şiirleri böyle kısa sürede yazıvermesinden ötürü zaman zaman eleştirilmiştir. Bunu, *Sultân Bâyezîd-i Sâni Yâhud Elvâh-ı Zafer* adlı manzumenin başına yazdığı mukaddimede, yazdıklarının kusursuz olduğunu iddia etmediğini de söyleyerek kendisi şöyle anlatır:

"Yazdıklarımıñ nekâyisden berî olmadığını bi-hakkın iddi'â idenlerden ba'zıları şu yakınlarda bu risâleleriñ birkaç gün zarfında yazılmasını da başkaca bir kusûr 'add iderek günlerce haftalarca aylarca senelerce düşünülmeden manzûm bir târihiñ nasıl yazılacağını

soruyorlarmış! İ'tikâdımca şi'r söyleyebilmek için bir zamân ta'yîni kâbil ise o zamân da tabî'atîñ şi'r söylemege meyl itdigi zamân olmak lâzım gelir... (...) Zâten bendeñiz sâ'ir yazdıklarım gibi bunlarıñ da nekâyisden berî olmayacağını bilirim, i'tirâf-ı 'acz iderim." (Mehmet Celâl, 1308h, s. 3-8).

Şair bir başka eleştiri konusunun ise manzumelerin bazı kişilerce beğenilmemesi olduğunu söyler. Ancak ona göre bu eleştiriler yersizdir, çünkü şiirlerin değerini zaman tayin edecektir ve tarihî vakaları daha güzel tasvir edecek olanlar için hiçbir engel de yoktur:

"Fakat nekâyıs-cûyân-ı kavâ'id şurasını düşünmelidirler ki o gibi nekâyısı enzâr-ı 'umûmiyye -başka bir ta'bîr ile- zamân ta'yîn ider. 'Şu böyle olmuş, böyle olmalıdır! Şu kıt'ada insicâm yok!' gibi sözler isbâtsiz da'vâlardandır. Da'vâlarını isbât idemeyenler ise safsataya başlarlar ki sükûtdan farkı yoktur. O manzûmelerde görülen vakâyi'i başka bir yolda daha güzel tasvîr itmek isteyen böyle sözlere hiç de lüzûm görmeyerek vakâyi'-i târîhiyyeyi nazm u nesr ile hem fikr-i 'âcizânemi tashîh buyurmaya himmet, hem de târîhimiziñ kısm-ı şâ'irânesine hizmet itmiş olur. Hem her hamîyyetli 'Osmânlı da böyle yapmalıdır." (Mehmet Celâl, 1308c, s. 4-5).

Mehmet Celâl kendi ifadesine göre yazdığı bu manzum tarihler nedeniyle edipler tarafından zaman zaman da takdir ve teşvik edilmiştir: "*Selâtîn-i 'izâm hazretleriniñ vekâyi'-i meşhûrelerini manzûm bir 'Osmânlı târîhi sûretinde kâri'ine 'arz eylediğimden tolayı üdebâ tarafından mazhar olduğım teşvîkât ve iltifâta teşekkür ider ve Sultân Mehmed-i Sâlis hazretlerinden bâhis olan şu risâleyi de nazargâh-ı erbâb-ı mü'tâla'aya 'arz eylerim.*" (Mehmet Celâl, 1308g, s. 2).

Ancak şair Osmanlı tarihinin ve padişahlarının özellikle de savaşların ne tarihçiler ne de şairler tarafından layıkıyla anlatılamayacağını da dile getirir. Bu konuyu *Hudâvendigâr Gâzî Yâhud Fetihler ve Kosova Sahrâsı* adlı manzume üzerinden şöyle anlatır: "*Kosova Sahrâ'sınıñ nazar-ı cihâmı kamaşdıran fütûhâtına dâ'ir bu külliyyâtı teşkîl eylemekde olan ba'zı risâlelerde görülen şi'rler o 'âlem-i heyecânı bi-hakkın tavsîf itmege kifâyet itmez. Hattâ şu eseriñ de o dehşetli cengi olduğu gibi irâ'e idemedigine i'timâd olunmalıdır.*" (Mehmet Celâl, 1308i, s. 2).

Celâl'in 12 eserden oluşan ve art arda neşrettiği ilk gruptaki manzumeleri bir külliyyat olarak düşündüğü ve bunları "manzum Osmanlı tarihi" olarak andığı, bu eserlerin mukaddimelerindeki bazı ifadelerden rahatlıkla anlaşılacaktır. Örneğin biraz yukarıda *Hudâvendigâr Gâzî Yâhud Fetihler ve Kosova Sahrâsı* adlı manzumenin girişinde şair bu hususu dile getirir. Buna benzeyen bir başka ifade ise *Çelebi Sultân Mehmed Yâhud Müceddid-i Devlet* başlıklı manzumenin girişinde mevcuttur: "*Yazmakda olduğum manzûm 'Osmânlı târîhine 'â'id ve Müceddid-i Devlet Sultân Mehmed-i Evvel hazretlerine dâ'ir bu risâleniñ te'hîr-i neşrinden tolayı kâri'in-i kirâmıñ 'afvlarını temennî ider ve bundan böyle şu külliyyâtıñ muntazaman tahrîrine gayret ideceğimi 'arz eylerim.*" (Mehmet Celâl, 1309a, s. 2).

Şair bu külliyyatta yer alan şiirlerin muhtasar olduğunu daha önce *Fâtih Sultân Mehmed-i Sâni Yâhud İstanbul Fethi* adlı eserinde dile getirmişti. *Sultân Selîm-i Sâni Yâhud Muzafferiyet* başlıklı şiirinin mukaddimesinde ise Osmanlı tarihine dair bu manzumelerin bazılarının muhtasar gibi görüldüğünü, bunların külliyyatın tamamlanmasından sonra geniş olarak tekrar yazılacağını daha açık şekilde ifade etmektedir: "*Vâki'â bu manzûmeleriñ ba'zıları muhtasar gibi görünüyor. Fakat külliyyâtıñ hitâmında bunlarıñ mufassalan tekrâr yazılacaklarını evvelce va'd itdiğimden tevîk-i Hudâ refik olduktan soñra o va'dimi ifâ ideceğim tabî'idir.*" (Mehmet Celâl, 1309b, s. 3).

M. Fatih Andı, Mehmet Celâl'in bu şiir kitaplarını kendisi için bir övünme vesilesi olarak gördüğünü, II. Abdülhamit'e yazdığı bir kasidenin fahriye bölümünde, kendisinin Osmanlı tarihini sultanlar üzerinden şiir şeklinde anlatan ilk şair olduğunu söyleyerek övündüğünü aşağıdaki şiirden hareketle izah eder (Andı, 1995, s. 34-5):

*Fahr idersem yaraşır sâye-i şâhâneñde
Çok mudur Bâki-i şâ'ir ile olsam tev'em*

*Ben ki târîh-i selâtîn-i 'izâmı yazdım
Yazmamış kimse onu şi'r ile benden akdem
İftihârım şu ki sâyeñde yetişdim ben de
'Abd-i memlûküñ olan şâ'iri görüñ 'âlem
Pertev-i şi'rim ile maşrıkı tenvîr itdim
Belki de magribi Allâhu Te'âlâ a'lem
Her sözüm cevher-i ilhâm-ı Hudâ'dır iderim
Nâm-ı Bâkî'ye yemîn rûh-ı Fuzûlî'ye kasem (Mehmet Celâl, 1309c, s. 59).*

Mehmet Celâl'in 12 eser dışında kalan tarihi şiirlerinden sadece *Şevketlü Pâdişâhımız Gâzî Büyük Abdülhamîd Hân-ı Sâni Efendimiz Hazretleri* (1900) adlı, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan eseri (244 s.) müstakildir ve bir kitap olarak yayımlanmıştır (Demir, 2016). Diğer şiirler ise çeşitli tarihlerde ve farklı süreli yayınlarda neşredilmiş veya Celâl'in şiir kitaplarında yer almıştır. Bunları konuları bakımından şu şekilde gruplandırmak mümkündür (Andı, 1995, s. 113-4):

1. Osmanlı tarihi: *Selâtîn-i Âl-i Osmân* (1892), *Merhûm Muallim Nâci'nin Selimiyye'sini Terbi* (1898).
2. Sultan II. Abdülhamit: *Rûz-ı Velâdet-i Cenâb-ı Şehriyârî* (1892), *Arz-ı Şükrân* (1892), *Cülûsiyye* (1893), *Leyle-i Regâib ve Arz-ı Şükrân* (1894, *Âsâr-ı Celâl* içinde, s. 7-10), *Leyle-i Velâdet-i Sultân* (1895), *Evsâf-ı Celîl-i Pâdişâhî* (1897), *Tebrik-i Velâdet-i Hazret-i Hilâfet-penâhî* (1899), *Şevketlü Padişahımız Gazi Büyük Abdülhamid Han-ı Sani Efendimiz Hazretleri* (1900).
3. 1897 Türk-Yunan Savaşı: *Satvet-i Osmâniyye: Yenişehir Fethi* (1897), *Osmânlı Neferi* (1897), *Çatalca, Velesin, Golos Muzafferiyâtı* (1897).
4. Gazi Osman Paşa: *İ'tilâ-yı Gâzî* (1900).

Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethine Dair

Eser, 12 kitapçıktan oluşan serinin üçüncü kitabıdır. Serinin 10. kitabı *Çelebi Sultân Mehmed Yâhud Müceddid-i Devlet* adlı eserin sonundaki ve Sultan II. Murat'ı konu alan serinin son kitabı *Şîr-i Gazâ'nın* başındaki Asır Kütüphanesi külliyyatından neşrolunan kitap listesine göre Osman Gazi ve Orhan Gazi hakkındaki kitapçıklardan sonra yayımlanmıştır. Ayrıca yukarıda da geçtiği üzere şair Orhan Gazi'yi anlattığı eserin sonunda da bunu ifade etmiştir.

Fâtiş Sultân Mehmed-i Sâni Yâhud İstanbul Fethi, hicri 1308 (1891) yılında Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Eser 5 sayfalık "Mukaddime"yle birlikte toplam 32 sayfadır. Hem dış kapakta hem de birinci sayfada II. Abdülhamit'le ilgili bir kıta vardır:

*'Ulviyyetidir hazret-i Sultân Hamîd'iñ
Hurşîd-i terakkîyi iden böyle nümâyân
Bir nûr-ı İlâhî gibi hurşîd-i zekâsı
Âfâk-ı kemâlâta olur şa'sa'a-efşân*

Ayrıca iç kapaktan hemen önce "Fâtiş Sultân Mehmed Hân Hazretleri" yazısıyla birlikte Fatih'e ait bir resim de konulmuştur.

Mehmet Celâl esere bir "Mukaddime"yle (s. 2-6) başlar. Mukaddimenin ilk cümlelerinde ise Fatih Sultan Mehmet'in büyüklüğünü ve İstanbul'u fetheden yüce bir padişahın böyle bir eserle ifadesinin mümkün olamayacağını söyler:

"Fâtiş Sultân Mehmed Hân Gâzî hazretleri -ki 'asrların nâdiren yetişdirdiği e'âzımdandır- her sahîfesi biñlerce me'ser-i 'ulviyyetle zînet-efzâ olan târîhimiziñ eñ parlak şanlı levha-i tevkîrinde büyük bir makâm-ı ihtirâmda görülür. İstanbul gibi birçok kahramânlar taraflarından fethi ârzü olunup da teshîrine muvaffak olunamayan bir şehri-i 'azîmi feth iden bu pâdişâh-ı zî-şânın 'ulüvv-i kadr u meziyyetini -bir dereceye kadar- ifhâm idebilmek için

yalnız İstanbul fethini tasvîr iden şu eseriñ kifâyet itmeyecegi der-kârdır.” (Mehmet Celâl, 1308c, s. 2).

Ardından bu eserlerin muhtasar olarak kaleme aldığından, daha geniş şekilde yazmayı düşündüğünden, yapılan eleştirilerden ve son olarak devrin hükümdarının himmetiyle bu tür eserler yazarak Osmanlı tarihini anlatmaya devam edeceğinden söz eder.

Eser 10 bölümden oluşmaktadır ve bu bölümler şair tarafından numaralandırılmıştır. Aslen mesnevi nazım şekliyle yazılmış olmakla birlikte az da olsa eserin bazı bölümlerinin sonlarında gazel, murabba ve kıta nazım şekilleriyle yazılmış kısımlar da mevcuttur. Eserin mesnevi nazım şekliyle yazılmış ana kısmı “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezniyle kaleme alınmıştır. Diğer yerlerde ise vezin değişmektedir. Eserin toplam beyit sayısı 162’dir. Ayrıca 3 bentten oluşan bir de murabba vardır. Eserin bölüm bölüm şekil ve muhteva özellikleri şöyledir:

1. Bölüm: 11 beyitlik mesnevi nazım şekliyle yazılmış ana kısım ile onu takip eden 5 beyitlik gazelden oluşmaktadır. Gazel “mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezniyle yazılmıştır. Şair bu giriş bölümünde Fatih Sultan Mehmet’i maşığı nurlandırmaya gelen padişah olarak sunar ve ilk üç beyitte “nûr” kelimesini tekrarlar:

*Maşırkı tenvîre gelen pâdişâh
Düşmeni teshîre gelen pâdişâh
Eyledi âfâkı bütün gark-ı nûr
Matla’-ı iclâlden itdi zuhûr
Hazret-i Fâtih denilen hârîka
’Âleme nûr-âver olan bârika (s. 7)*

Şair hemen ardından Hz. Muhammed’in İstanbul’un fethine dair “İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutandır; o fetih ordusu ne güzel ordudur.” (Yılmaz, 2013, s. 453-4) hadisini hatırlatır ve birçok padişah orayı fethetmeye geldiye de bu müjdenin Fatih’e nasip olduğunu söyler:

*Niyet-i peygamberi cezm eyledi
Fethine İstanbul’uñ ’azm eyledi
Eyledi ma’nâ-yı hadîs ol eri
Dem-be-dem ’Osmânlılarıñ Hayder’i
Gördi bu şehriñ nice medhe sezâ
Fâtihini ’askerini Mustafâ (s. ’a.)
Geldi anı fethe nice kahramân
Eylemedi hiç biri ihrâz-ı şân
Lutf-ı Hudâ’niñ eser-i rahmeti
Fâtih’e saklar imiş ol şöhreti (s. 7-8)*

Şair bu beyitlerden sonra klasik Türk şiirinin birçok mesnevisinde karşılaştığımız şekilde araya bir gazel yerleştirir ve ilk bölümü böylece bitirir. Gazel “Fâtih’iñ” rediflidir ve beş beyitten oluşmaktadır. “Hâtif-i gayb”ın dilinden verilen gazel şöyledir:

*Âfâkı tutdı nâm-ı cihân-gîri Fâtih’iñ
Dünyâyı aldı pençe-i teshîri Fâtih’iñ
Bir bârika numûnesidir nûr-ı hançeri
Bir yıldırım nişânesidir tîri Fâtih’iñ
Tanzîr ider girîv ü çekâçâk-ı mahşeri
Kan aglatır ’adûsına şemşîri Fâtih’iñ
İkbâl ü şânı eyledi gîtdikce i’tilâ*

*Kaldı semâda mevki'-i tevkîri Fâtih'in
Hoşnûd kaldı rûh-ı 'azîz-i Muhammedî
'Aks itdi 'arşa gulgul-i tekbîri Fâtih'in (s. 8-9)*

2. Bölüm: Bu bölümün 11 beyitlik asıl kısmında şair İstanbul'u vasfeder. Ardından 26 beyitlik "mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün" vezniyle yazılmış mesnevîde önce Fatih'in kalemi ve kılıcı ile Fatih'in ve İstanbul'un vasfı konu edilir.

Bölümün asıl kısmında anlatıldığına göre cennet dense İstanbul buna layıktır, her tarafı İrem Bağı gibidir, gül bahçesi ressamı methedici yapar, manzarası şairleri hayran bırakır vs. Ancak İstanbul'u tam anlamıyla vasfetmek mümkün değildir ve şair bunu "Şâ'iriñ 'ulviyyeti kâfi degil / Olsa da ser-defter-i erbâb-ı dil" diyerek dile getirir:

*Bak hele müstakbeline ol eriñ
Fethine 'azm eylediği kişveriñ
Dinse sezâ şehrimize bir cinân
Her ciheti Bâg-ı İrem'den nişân
Gülşeni ressamı senâ-h'ân ider
Manzarası şâ'iri hayrân ider
Bak şu bogaza ne güzel safveti
Şehrimiziñ cennetidir cenneti
Çamlıca'nıñ hâlini ta'rif için
Ya ki 'Alem Tağı'nı tavsîf için
Şâ'iriñ 'ulviyyeti kâfi degil
Olsa da ser-defter-i erbâb-ı dil
Aldı bu şehri kılıcı kanlılar
Hep yigit oğlu yigit 'Osmânlılar
Her cihetinden toguyor bir safâ
Mecma'-ı eşvâk denilsün sezâ
Göz alınır safvet-i meh-tâbına
Bakmalı 'ulviyyet-i meh-tâbına
Eyler ise 'âkil-i pür-intibâh
Hey'et-i mecmû'asına bir nigâh (s. 9-10)*

Şair bu beyitlerden sonra İstanbul'u ziyarete gelecek akıl/gönül gözü açık kişilerin gördükleri manzara karşısında Fatih için neler söyleyeceklerini anlatır ve 9 beyitte Fatih'le İstanbul'u "kalem" ve "kılıç" üzerinden şöyle dile getirir:

*Ey şân-ı mücessem yakışan tîgîña 'unvân
Feth eylediği kişvere bak şânıña bürhân
Seyfiñle gazâ 'âleminiñ Hayder'i olduñ
Hâmeñle edeb mektebiniñ serveri olduñ
Seyfiñdeki elvân-ı gazâ millete şândır
'İrfânıña feyz-i kalemiñ şanlı nişândır
İmdâdına seyfiñ gelir ashâb-ı gazâniñ
Hâmeñ yazar evsâfını sınıf-ı şühedâniñ
Bir sâ'ikadır seyfi-i cihân-gîr ü celâliñ
Bir bârikadır hâme-i tâbında me'âliñ
Gök seyfiñe itdikce fedâ nûr-ı hilâli
Yer hâmeñe takdîm ider ebkâr-ı hayâli
İskender'e meydân okur ol seyfi-i ser-endâz
Nef'i'leri mahcûb ider ol hâme-i i'câz*

*Seyfiñ ki olur şu 'le-zen-i 'âlem-i eflâk
Her bârikası reşk ile hûrşidi ider çâk
Hâmeñ ki ider şî'r ile âgâza tenezzül
Gülzâr-ı muhabbetde virir cânını bülbül (s. 11-12)*

İlerleyen birkaç beyitte şair Fatih'i vafsetmeye devam eder ve sonra tekrar İstanbul'un övgüsüne döner.

*Bir memleketiñ fethine olduñ ki muvaffak
Her kûşesine Bâg-ı İrem dinse de elyak (s. 12)*

beytiyle başlayan bu kısım aşağıdaki beyitle son bulur ve şair eserin üçüncü bölümüne geçer.

*İstanbul'ı ta 'rif iden ashâb-ı tabî'at
Lâyık dise her ravzasına ravza-i cennet (s. 14)*

3. Bölüm: 7 beyitten oluşan bu kısa bölümün konusu Ayasofya'dır. Nâzımın ilk mısradaki "nişân-ı zafer" diye işaret edilen yerin Ayasofya olduğu dipnotta ifade edilmiştir. Burada Ayasofya'nın mescide çevrilmesine de değinilmiştir:

*Sahniñ ey şânlı nişân-ı zafer
Nûr-ı Muhammed'le tolu gördiler
Nûra tahavvül iderek zulmetiñ
Oldı 'ayân pertev-i 'ulviyyetiñ
Velvele-i firka-i 'Osmâniyân
Kubbeñe 'aks itmiş idi ol zamân
Gulgule-i sayha-i yâ Kibriyâ
Zemzeme-i nagme-i yâ Mustafâ (s. 'a.)
Eyledi mescid seni Perverdîgâr
İtmelisiñ haşre kadar iftihâr
Nûr-ı Hudâ'dır seni Tûr eyleyen
Böylece müstagrak-ı nûr eyleyen
Nûr ile tolduñ o şeh-i kâmrân
Kuleleriñden okudırken ezân (s. 14-15)*

4. Bölüm: Bu bölüm 22 beyitlik asıl kısım "fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün" vezniyle yazılmış 2 beyitlik bir kıtadan oluşmaktadır. Asıl kısımda şu konulara yer verilmiştir: Fatih'in savaş için bahane araması, Rumeli Hisarı'nı yapmaya niyetlenmesi ve Konstantin'den yer talep etmesi, Konstantin'in bu yerlerin sahibinin Cenevizliler olduğunu söyleyerek buna karşı çıkması, hisar inşaatının başlaması üzerine Konstantin'in Fatih'i vazgeçirmek için mal teklif etmesi, Fatih'in bu sözleri safсата olarak görmesi ve Bizans'ın düşmanlarla işbirliği yapmasını hatırlatması, Rumeli Hisarı'nın tamamlanması. Sona eklenmiş olan iki beyitlik kıtada ise şair bu hisarı görenlerin şöyle diyeceklerini söyler:

*Hazret-i Fâtiñ'iñ âsârından
Gıpta-bahşâ-yı semâdır bu hisâr
Satveti 'âlemi lertzân itdi
Şöhreti Çin'e kadar itdi güzâr (s. 18)*

5. Bölüm: 10 beyitlik asıl kısım 3 bentlik bir mütekerrir murabbadan oluşmaktadır. Murabbanın vezni "mef'ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün"dür. Asıl kısımda Fatih'in İstanbul'un surlarını aşmak için döktürdüğü toplardan, asker sayısından, kuşatma vaziyetinden ve gemilerden söz edilmektedir. Bu

kısımda dipnotlarda bazı bilgiler de verilmektedir. Savaşın hicri 857 yılında olması, topların en büyüğünün elli çift öküz koşularak taşınması ve idaresi için dört yüz adamın görevlendirilmesi, askerin bir kısmının Yedikule önlerinde diğer kısmının Balat Kapısı hizasında olması gibi. Şair bu bilgiler verdikten sonra,

*Eld e kılıç geldi şeh-i kahramân
İtdi bu sözler ile isbât-ı şân (s. 20)*

beytiyle Fatih'in savaşa hazır olan orduyu coşturmak ve cesaretlendirmek için yaptığı konuşmaya geçer. Fatih orduya şanını ispat edencesine şöyle hitap etmiştir:

*Ey kahramânlar 'âlemi teshîr vaktidir
A'dâya karşı çekmeli şemşîr vaktidir
Geldi zamânı düşmeni tedmîr vaktidir
Tezkâr idiñ peyem-beri tekbîr vaktidir
Her kim itâ'at eyler ise Kibriyâ'sına
Bir zerre hâki almalıdır kan bahâsına
İzhâr-ı hürmet itmeli dîniñ esâsına
Tezkâr idiñ peyem-beri tekbîr vaktidir
Cengiñ görölmedi bu kadar fâtihânesi
Toldursun âsmânı kılıçlar terânesi
Her kûşede görölmede fethiñ nişânesi
Tezkâr idiñ peyem-beri tekbîr vaktidir (s. 20-21)*

6. Bölüm: 14 beyitlik asıl kısım 2 beyitlik bir kıtadan oluşur. Kıtada “fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” vezni kullanılmıştır. Bu bölümde Osmanlı ordusunun hücumuyla savaşın başlaması, düşman donanmasının yardımı gelişi, Osmanlı donanmasının düşmanın üstünlüğü karşısında geri çekilmesi, Fatih'in atını denize sürmesi ve askerlerine yaptığı konuşmadan söz edilir. Şair,

*Eyledi birden bire 'asker hücûm
Titredi dehşet ile bir fırka Rûm
Oldı bütün düşmene âteş-nümâ
Yakdı saff-ı düşmeni kişver-güşâ
Dehşeti vardı şerer-âver idi
Kal'a-i seyyâreye beñzer idi (s. 21-22)*

beyitleriyle Osmanlı ordusunun hücumunu anlatırken aynı zamanda “kişver-güşâ”nın ne olduğunu da dipnotta açıklar. Burada verilen bilgiye göre kişver-güşâ, Fatih tarafından imal ettirilmiş iki tekerlekli, içindeki askerleri korumak amacıyla üzeri kule ve sur benzeri örtüyle örtülmüş, altında dört kapısı olan, içinde hendeği doldurmak için odun vs. eşya ile dolu, yine içinde atma köprülerin bulunduğu bir çeşit savaş arabasıdır.

7. Bölüm: Asıl kısmı 19 beyittir. Bunu “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” vezniyle yazılmış 2 beyitten oluşan bir kıta takip eder. Şair ilk cümlelerine Fatih'i överek başlar. Ardından onun bir kızak yapılmasını emrettiğini, gemilerin bunun üzerinden götürüldüğünü ve Haliç'e indirildiğini anlatır. Dipnotta ise bu kızağın Dolmabahçe'den Kasımpaşa'ya kadar uzandığı bilgisini verir. Şair ilerleyen beyitlerde Fatih'in döktürdüğü toplarla gemilerin hedef alınması ve surların şiddetli bir şekilde dövülmesi, açılan delikleri düşmanın hemen tamir etmesi, Fatih'in düşmana teslimiyet çağrısı yapması ancak olumsuz cevap alması, bu arada Akşemseddin hazretlerinin Hâlid'in (Ebû Eyyüb el-Ensârî) mezarını bulması ve Akşemseddin'in himmeti konu edilir. Dipnotta ise şair Fatih'in yaptırdığı toplar için “...mukavves gülle atar toplar humbara usûlüne esâs olmuştur.” şeklinde bir bilgi paylaşır:

Görmeli 'ulviyyetini n'eyledi
 Bir kızak inşâsını emr eyledi
 İtdi sefâ'in üzerinden güzâr
 Oldı Halic anlara dâru'l-karâr
 Bak hele 'ulviyyet-i şâhâneye
 İtdi nişân bir gemiyi dâneye
 Kal'ayı tahrîbe kıyâm eyledi
 Emrine dört burcumı râm eyledi
 Maksad-ı a'dâ yine tedbîr idi
 Her açılan rahneyi ta'mîr idi
 (...)
 Düşmene döndi didi teslîm oluñ
 Sâye-i 'adlimde de râhat buluñ
 Olmadı teslîm aña müşrikîn
 Başladı cenge yine hâmî-i dîn
 İşte bu esnâda bir ehl-i kemâl
 Sâhib-i 'ulviyyet ü 'âlî-makâl
 Keşf iderek matla'-ı 'ulviyyeti
 Hayra delîl oldu anuñ himmeti
 Fethe kadar anda idildi niyâz
 Fethe kadar anda kılındı namâz
 'Âlem-i kudsi aña hayrân idi
 Keşfine lâhût senâ-h'ân idi (s. 24-26)

Şair son kısımda ise Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin mezarının bulunması sebebiyle duyulan memnuniyeti şu kıtaıyla verir:

Hâk-i pâk-i hazret-i Hâlid bulundu müjdeler
 Müjdeler ey 'âlem-i bâlâdaki lâhûtîyân
 Türbe-i tâbânını nûr-ı ilâhî toldırır
 İktibâs-ı feyz ider andan bütün nâsûtîyân (s. 27)

8. Bölüm: 9 beyitten oluşan kısa bir bölümdür. Bölüm “Bir gice didâr-ı latîf-i kamer / Virdi zafer bârikasından eser” beytiyle başlar ve ayın bu hâlinde zafere dair bir işaret bulunur. Savaş devam etmektedir. Müslümanlar tekrar toparlanıp hücumla geçerler. Fatih de Allah'a zafer için dua etmektedir:

Meş'aleler yakdı bütün mü'minîn
 Nûra boyandı o kadar Müslimîn
 Başladılar cenge yine 'aşk ile
 Kalmadı bir kal'ada bir taş bile
 Eyledi Allâh'a ricâ pâdişâh
 Şöyle didi Fâtih-i satvet-penâh
 Hürmetine hazret-i peygamberiñ
 Mekke'yi tenvîre gelen serveriñ
 Nûr-ı 'uyûn-ı şeh-i levlâk için
 Pûsegeh-i haydar-ı derrâk için
 Eyle Mehemed kulunu müstefid
 Şimdi yâ gâzî olayım yâ şehîd (s. 27-28)

9. Bölüm: 9 beyitten oluşan bu bölümün ilk iki beytinde şair, savaş meydanını ve Fatih'in bu meydanı bakışlarıyla aydınlatmasını ifade ettikten sonra fetih müjdesini “Elli kişi eyledi ihrâz-ı şân / Elli

kişi girdi eñ evvel hemân" beytiyle verir. Dipnotta bu elli kişinin Odunkapısı'nda görevli 50 kişilik yeniçeri askeri olduğu bilgisi verilir. Ardından Fatih'in yüceliğini bir kez daha hatırlatır. Sonraki beyitlerde Fatih'in şehre girişi, Müslümanların ve Hristiyanların hâli, kiliselerin mescide çevrilmesi, tekbir sesleri, Müslümanların sevinci gibi konular üzerinde durulur:

*Dâhil-i şeh'r oldı o mihr-i zafer
Saldı fütûhâtı göge şu'leler
Bir cihet İslâm ile pür-nûr idi
Bir cihet a'dâ ile manzûr idi
Bir cihete toldı gırîv ü figân
Bir cihete 'askerimiz virdi şân
Girdi bu şehre nice biñ mü'minîn
Oldı kilîsası ziyâ-pâş-ı dîn
Mescide tahvîl idilüp aldı şân
Oldı ilâhîlere pertev-feşân
Deyre tolunca leme'ât-ı Hudâ
Küfri bitirdi leme'ât-ı hüdü
Başladı tekbîre hemân Müslimîn
Kesb-i sürûr eyledi erbâb-ı dîn (s. 29-30)*

10. Bölüm: Eserin son bölümü iki ayrı kısımdan oluşmaktadır. 5 beyitlik ilk kısımda şair Fatih'in adaletini dile getirir, onun için dua eder:

*Fâti'h'e itmişdi cihân ser-fürû
'Âdil idi 'adliniñ isbâtı bu
Gösterüp akrânına 'ulviyyeti
Virdi esîrânına hürrîyyeti
Nûr-ı İlâhî ki dirahşân olur
Türbe-i pâkinde nümâyân olur
Lem'ası her 'âlemi tenvîr ider
Şa'sa'ası fikrini tanzîr ider
Merkadi her demde dirahşân ola
Şöhreti pîrâye-i ezhân ola (s. 30-31)*

Şair ikinci kısımda ise yazacağı bir sonraki eserin Yavuz Sultan Selim hakkında olacağından söz eder ve böylece eserini tamamlar.

Sonuç

Mehmet Celâl'in Osmanlı padişahlarını anlattığı ve bir seri hâlinde neşrettiği manzum tarihlerini konu alan bu çalışma sonucunda şunlar söylenebilir:

1. Mehmet Celâl şiiir, roman, hikâye, fikrî eserler ve makaleler, edebiyat bilgileri ve kompozisyon, lügat gibi değişik türde çokça eser vermiş velut bir müelliftir. Onun Osmanlı tarihine duyduğu ilgi önemli bir yanıdır.

2. Mehmet Celâl'in manzum tarihlerini iki grup altında toplamak gerekir. İlk grubu 12 padişahı anlattığı manzumeleri oluşturur. İkinci grup ise çeşitli tarihlerde ve farklı süreli yayınlarda neşredilmiş veya Celâl'in şiiir kitaplarında yer almış şiiirlerden oluşmaktadır. İkinci gruptakilerden sadece Abdülhamit Han hakkında kaleme alınmış mesnevi müstakil bir eser olarak neşredilmiştir

3. Mehmet Celâl'in bu tür şiiirler yazmasında Muallim Nâcî ve Ahmed Midhat Efendi'nin önemli etkisi olmuştur. Celâl bu eserleri yazarken Muallim Nâcî'nin *İbnü'z-Zübeyr* adlı eserini örnek almış, bunun yanında *Kırkanbar* dergisinde yayımlanan tarihle ilgili yazı dizisini kaynak olarak kullanmıştır.

4. Mehmet Celâl bu tarih manzumelerinden her birini beş altı günde yazmıştır. Ancak şair bu yüzden zaman zaman eleştirilmiştir. Bir başka eleştiri konusu ise bu manzumelerin beğenilmeyişidir. Ancak Mehmet Celâl'e göre bu eleştiriler yersizdir, çünkü şiirlerin değerini zaman tayin edecektir ve tarihî vakaları daha güzel tasvir edecek olanlar için hiçbir engel de yoktur. Diğer taraftan şair Osmanlı tarihinin ve padişahlarının özellikle de savaşların ne tarihçiler ne de şairler tarafından layıkıyla anlatılamayacağını da dile getirir. Bu eleştirilere karşı kendisini Osmanlı tarihine dair böyle eserler yazdığı için takdir eden edipler de vardır. Zaten o da bu şiirleri kendisi için bir iftihar vesilesi olarak görmektedir ve daha önce Osmanlı tarihini sultanlar üzerinden şiir şeklinde anlatan ilk şair olduğunu söyleyerek övünmektedir.

5. Mehmet Celâl 12 eserden oluşan ve arka arkaya neşrettiği ilk gruptaki eserleri bir külliyat olarak tasarlamış ve bunları “manzum Osmanlı tarihi” olarak anmıştır. Kendi ifadesine göre bu külliyatta yer alan şiirler muhtasardır ve külliyatın tamamlanmasından sonra her biri daha geniş olarak tekrar yazılacaktır. Ancak şair bu düşüncesini gerçekleştirmediği gibi baştan sona bütünlüklü manzum bir Osmanlı tarihi de yazamamıştır.

6. Mehmet Celâl'in Fatih Sultan Mehmet'i ve İstanbul'un fethini konu alan eserine bakıldığında burada anlatılanların tarihî bilgilere büyük oranda uyduğu görülmektedir. Kendisinin de ifade ettiği üzere yaptığı iş tarihî vakaları manzum olarak edebî sahaya taşımaktan ibarettir.

7. Fatih'i ve İstanbul'un fethini konu alan manzumesi üzerinden bakıldığında Mehmet Celâl'in bu eserleri, “tarihî vakaları manzum olarak anlatmak” gibi belli bir amaca yönelik bir gayret olarak başarılı sayılabilir. Dilinin sadeliği ve anlaşılabilirliği, yer yer kahramanı konuşurması, klasik mesnevilerde olduğu şekilde arada gazele ve başka şiirlere başvurması, vezni rahat kullanması gibi hususlar buna işaret olarak görülebilir. Şair, tarihî vakalara dair anlattıklarını zaman zaman dipnotlarda verdiği bilgilerle de desteklemiştir.

Çıkar çatışması:	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Mali destek:	Yazar bu çalışma için mali destek almadığını bildirmiştir.
Etik kurul onayı:	Yazar bu çalışmada etik kurul onayına gereksinim duymadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Ahmed Râsim (1980). *Matbûat hâtıralarından muharrir, şair, edib.* (Kâzım Yetiş, Yay. haz.). İstanbul: Tercüman Gazetesi Yay.
- Aksoy, H. (1995). Fetihnâme. *İslâm ansiklopedisi* içinde (s. 470-2). 12, Ankara: TDV Yay.
- Andı, M. F. (1995). *Ara nesil şairi Mehmed Celâl (hayatı-görüşleri-şiirleri)*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Arslan, M. (2015). *Mehmet Celâl'in manzum tarihleri*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Avcı, İ. (2016a). Savaşın şiire: Mehmet Celâl'in kaleminden Sultan III. Mehmet'in Avrupa seferi”, III. uluslararası Balkan tarihi araştırmaları sempozyumu, Balkan tarihi ve Balkanlar'da Türk dili, 22-26 Nisan 2015, Bükreş/Romanya, *Balkanlar'da Türk dili* içinde (s. 115-30), (Hasan Babacan-İsmail Avcı ed.). Burdur: Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yay.
- Avcı, İ. (2016b). Şair gözüyle Osmanlı'nın Fetret Devri ve müceddid-i devlet Çelebi Mehmet”, 13. uluslararası Türk dünyası sosyal bilimler kongresi, 28-30 Ekim 2015, Bakü/Azerbaycan, *13. uluslararası Türk dünyası sosyal bilimler kongresi bildiriler kitabı* içinde (s. 1015-20), (A. Vecdi Can vd. ed.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Demir, A. (2016). *II. Abdülhamit için döneminde bir methiye*. Ankara: Grafiker Yay.
- Elbir, B. vd. (2012). Divan edebiyatında tarih manzume geleneği ve Nedim ile Şeyh Galib'in tarih manzumelerinin karşılaştırılması. *Ekev akademi dergisi*. 51, 295-306.
- F(âik) R(eşâd) (1328). Celâl Bey. *Nevsâl-i Osmânî*. İstanbul, 289-90.
- Levend, A. S. (2000). *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in gazavât-nâmesi*. Ankara: TTK Yay.
- Mehmet Celâl (1308a). *Sultân Osmân Gâzî yâhud bir sayyâd-ı hümayûn-baht*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Celâl (1308b). *Sultân Orhân Gâzî yâhud bir kahramân*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Celâl (1308c). *Fâtih Sultân Mehmed-i Sâni yâhud İstanbul fethi*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Celâl (1308d). *Yavuz Sultân Selim-i Evvel yâhud âfitâb-ı satvet*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Celâl (1308e). *Kânûnî Sultân Süleymân yâhud fütühât*. İstanbul: Kasbar Matbaası.

- Mehmet Celâl (1308f). *Yıldırım Bâyezîd-i Evvel yâhud bir cihângîr*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Celâl (1308g). *Sultân Mehmed-i Sâlis yâhud fâtiḥ-i şehîr*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Celâl (1308h). *Sultân Bâyezîd-i Sâni yâhud elvâḥ-ı zafer*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Celâl (1308i). *Hudâvendigâr Gâzî yâhud fetihler ve Kosova Sahrâsı*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Celâl (1309a). *Çelebi Sultân Mehmed yâhud müceddid-i devlet*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Celâl (1309b). *Sultân Selîm-i Sâni yâhud muzafferîyyet*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Celâl (1309c). Cülûsiyye. *Hazîne-i Fünûn*. nr. 8, 1 Eylül 1893-19 Safer 1311-19 Ağustos 1309, 58-9.
- Mehmet Celâl (1312). *Şîr-i gazâ*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Muallim Nâcî (1307). *Zâtü'n-nitâkeyn yâhud İbnü'z-Zübeyr*. İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Târiḥ, Osmânî Târiḥinin Cihet-i Şâ'irânesi (1291, Rumi). *Kırkanbar*. 1(11), Sene 1, 336-43.
- Üsküdarlı Sâfî (1308). *İslâm-ı Hazret-i Ömer yâhud bir hârîka*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Yakıt, İ. (2003). *Türk-İslâm kültüründe ebced hesabı ve tarih düşürme*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Yıldız, A. (2001). Üsküdarlı Sâfî'nin İslâm-ı Hazret-i Ömer yâhud bir harika mesnevisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XIII-XIV, 219-49.
- Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde ayet ve hadisler (ansiklopedik sözlük)*. İstanbul: Kesit Yay.